

Certificate of Publication

is awarded to

डा. निलेश गोकूळ शेरे

for the paper titled

प्रसारमाध्यमामुळे निवडणूकीत झालेला
बदल आणि सुधारणा

Published in *Nibandha Mala* Journal Vol-12, Issue-03 March 2020 ISSN: 2277-2359

International Refereed and Indexed Journal for Research Publication

With Impact Factor 5.1 UGC Care Listed

S.N. Sharma
Editor-in-Chief
editor@hindijournals.org

प्रसारमाध्यमामुळे निवडणूकीत झालेला बदल आणि सुधारणा.

- १) भारतात लोकशाही गासनव्यवस्थेत निवडणूक प्रक्रिया त्या व्यवस्थेचा आत्मा असतो. कारण★ निवडणूकीच्या माध्यमातून देशातील सर्वोच्य सत्ता प्राप्त करता येते. लोकशाही देशात सर्वांत मोठा राजकीय इक्हेंट जर कोणता असेल तर तो निवडणूकांचा. त्यात भारतासारखा मोठा मतदार वर्ग असणाऱ्या राष्ट्रासाठी तर हा एक सोहळाच असतो.
- २) भारत जगातील सर्वांत मोठा लोकशाही प्रधान रा ट्रॅट आहे. कारण भारतात मतदाराची जेवढी संख्या आहे तेवढी जगातील कोणत्याच देशात नाही. २०१९ च्या निवडणूकीत भारतात मतदाराची संख्या ९० कोटीवर गेली आहे. २०१९ मध्ये भारतात युरोप व उत्तर अमेरिकेतील ७४ देशांच्या लोकसंख्येपेक्षा जास्त मतदार असतील युरोपच्या ५१ देशाची लोकसंख्या ७४.२८ कोटी असून ४८ कोटी मतदार आहेत तर उत्तर अमेरिकेच्या २३ देशांची लोकसंख्या ५६.५४ कोटी असून ३४ कोटी मतदार आहेत.
- ३) २१ वे तातक माहिती तंत्रज्ञानाचे तातक म्हणून ओळखले जाते. आज मोठ्या प्रमाणात आधुनिक तंत्रज्ञानाचा प्रसार भारतात होताना दिसत आहे. निवडणूकीत इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाचा वापर :-
- ४) आज निवडणूक प्रचारात इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांचा वापर प्रत्येक राजकीय पक्ष आपली ध्येयधोरणे, विचारसरणी, कार्यक्रम जनतेपर्यंत पोहचविण्यासाठी वेगवेगळ्या माध्यमांचा वापर केला जातो. एवढेच नव्हेतर मतदान काळात अनेक वृत्तपत्रे दुरचित्रवाहिण्या याद्वारे सर्वेक्षण करून निवडणूक पुर्व अंदाज प्रसारित केले जातात. भारतातीलच नव्हे तर जगातील सर्व लोकशाही देशातच प्रसार माध्यम व त्याचा प्रभाव हा निवडणूकीत महत्वाचा ठरताना दिसून येतो. १९४३ मध्ये डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी एक महत्वाचे विधान केले होते प्रसारमाध्यमचे हे नेता तयार करतात.
- ५) अलिकडे निवडणूकीत मतदारांसाठी करावा लागणाऱ्या प्रसार आणि प्रचाराच्या मोहिमा अधिक हायटेक होत असल्याचा दिसून येतात. अशा हायटेक पद्धतीचा यथा योग्य वापर करून निवडणूक आणि मतदारांना आकर्ति करणारी प्रसार आणि प्रचार यंत्राच्या अत्याधुनिक मार्गांचा अवलंब निवडणूकीत होत असल्याचे दिसून येते. निवडणूकीत आपण बहुमताने विजय व्हावा यासाठी प्रत्येक उमेदवार आज द्वारे मतदान करणे सर्वसामान्य लोकांना सोपे झाले आहे हिरव्या रंगाचे बटन दाबले की मतदान झाल्याचे सिन्मल मिळते हे कार्य अशिक्षित व्यक्तीलाही इंटरनेट, लघू संदेश, बिनतारी संदेश, वाहक, सोशल नेटवर्किंग यामध्ये वॉट्सप, फेसबुक, ड्विटर (टिविटर) ब्लॉग, व्हिडीओ कॉन्फरन्स, ऑनलाईन कनेक्टीव्हीटी, विविध दूरचित्रवाहिण्या अशा अनेक इलेक्ट्रॉनिक लोकमाध्यम बरोबर प्रिंट मिडियाचा देखील मोठ्या प्रमाणात वापर होताना दिसून येतो. तसेच आज निवडणूका आणि मतदान पद्धतीत आमुलाग्र बदल झालेला आहे. आज EVM मशिनद्वारे मतदान प्रक्रिया पार पाडली जाते. मतदानाची प्रक्रिया किंचकट आणि वेळखाऊ असल्याने ती अचूक, गतिशील, पारदर्शक आणि लोकाभिमुख बनविण्यासाठी भारतात इलेक्ट्रॉनिक व्होटिंग मशिनचा वापर करण्यास १९९० च्या दशकात सूरुवात झाली. २००४ च्या लोकसभा निवडणूकीत संपूर्ण देशात EVM चा वापर करण्यात आला आज देशातील लोकसभेच्या निवडणूकापासून ते ग्रामपंचायत निवडणूकी पर्यंत EVM चा वापर केला जात आहे.
- ६) पण दूसऱ्या बाजूला या EVM वर अनेक राजकीय पक्षानींका उपस्थित केल्या आहेत. २०१४ नंतर झालेल्या अनेक निवडणूकीत एका विशी टय पक्षालाचा सर्वाधिक मते मिळत असल्याचे सर्वच विरोधी पक्षांनी निवडणूकीत वापरल्या जाणाऱ्या EVM यंत्रावर आक्षेप घेतला आहे. सत्ताधारी पक्षाला आयोग पूरक भूमिका घेत असल्याचे प्रकरणे न्यायालयापर्यंत पोहोचले आहे.

७) मतदान यंत्रावर मतदान सहजपणे करता येते EVM यंत्राचे फायदेपण चांगले आहेत मतदान जलद गतीने होते तसेच मतदान किती झाले याची आकडेवारी तात्काळ काढता येते आणि तात्काळ निवडणूकांचे निकाळ लावता येतात. EVM तंत्रामुळे भारतीय निवडणूक व्यवस्था निश्चितपणे अत्याधुनिक होत आहे.

सोशल मिडिया आणि आचारसंहिता :-

c) निवडणूक आयोगाकडून निवडणूक प्रक्रिया निर्दो १ पक्षपात विरहित वातावरणात व्हाव्यात यासाठी वेगवेगळ्या इलेक्ट्रॉनिक सिस्टीमचा वापर केला जात आहे. सार्वत्रिक निवडणुकीची घोषणा झाली की, निवडणूक आयोग आचारसंहितेच्या अंमलबजावणीसाठी कडक पावले उचलत असते. आज निवडणूक प्रक्रियेदरम्यान होणाऱ्या मुख्या सभाचे चिन्नीकरण करून आचारसंहितेचे पालन झाले की नाही हे आयोगाला सहजपणे तपासता येते. यामुळे भारतीय निवडणूक व्यवस्थेचा जुना चेहरा नव्या रूपात दिसत आहे. आज निवडणूक प्रक्रियेवर सोशल मिडियाचा प्रभाव वाढल्यामुळे आचारसंहितेच्या काळात सोशल मिडियाच्या वापरासाठी निवडणूक आयोगाने काही महत्वाच्या सुचना दिल्या आहेत. त्या पुढील प्रमाणे :-

- १) फार्म २६ भरताना प्रत्येकाने आपल्या सोशल मिडिया नेटवर्किंग अकाउटसची माहिती द्यावी.
- २) कुठल्याही वेबसाईटवर जाहिरात करण्यापूर्वी प्री. सर्टिफिकेशन करून घ्यावे.
- ३) सोशल मिडिया द्वारे केलेल्या प्रचाराच्या खर्चाची माहिती आयोगाला द्यावी.
- ४) उमेदवार आणि राजकीय पक्षाव्यतिरीक्त अन्य कुणी कंटेट पोस्ट करत असेल, तर माहिती तंत्रज्ञान खात्याच्या सल्ल्यानुसार त्याबाबत माहिती प्रसारित करावी.

आक्षेप घेणे एक प्रकारे निवडणूक आयोगावर अविश्वास दाखविल्यासारखे असल्यामुळे आगामी प्रत्येक निवडणूकीत EVM यंत्राला VVPAT (व्हीव्हीपॅट) यंत्र जोडण्यात येणार आहे. जेणेकरून प्रत्येक मतदारास त्याचे मत योग्य उमेदवारास पडले याची खात्री करता येणार आहे. तसेच VVPAT मशीनमुळे मतदारांना आपण कोणत्या पक्षाच्या उमेदवाराला मतदान केले होते. त्याबाबतची एक स्लीप सात सेकंद दिसेल नंतर ती खालील बॉक्समध्ये पडेल. यामुळे मतदानाचे बटन कोणत्या पक्षाच्या उमेदवारासमोरील दावले व मतदान कोणाला झाले हे तेथेच स्पष्ट होण्यास मतदारांना मतद होणार आहे. यामुळे मतदाराचा निवडणूक प्रक्रियेवरील व लोकशाहीवरील विश्वास अधिकच दृढ होणार आहे.

VVPAT मशीनचा आणखी एक महत्वाचा फायदा म्हणजे EVM मशीनमध्ये काही बिघाड झाल्यास किंवा तांत्रिक अडचण निर्माण झाल्यास व्हीव्हीपॅटद्वारे मतमोजणी केली जाऊ नक्ते. थोडक्यात मतदाराने उमेदवाराला दिलेले मत सुरक्षित ठेवण्यादृटीने तयार करण्यात आलेली ही दुसरी पर्यायी यंत्रणा असे म्हटल्यास चुकीचे ठरणार नाही.

निवडणूक प्रक्रियेत अपेक्षीत सुधारणा :- भारत हा लोकशाही प्रधान देश आहे. पण आज जागातील सर्वांत मोठ्या लोकशाही देशात लोकशाही मुल्याचा न्हास होताना दिसून येत आहे. भारताने लोकशाही व्यवस्था प्रभावी व बळकट करावयाची असेल तर निवडणूक प्रक्रियेत काही बदल करणे अपेक्षित आहे.

- १) मतदान करणे सकतीचे करण्यात यावे यामुळे मतदानाचा हक्क न बजावणाऱ्यांना चाप बसेल. भारतात लोकसभा निवडणूकीत मतदानाची टक्केवारी ७०च्या वर आजपर्यंत गेली नाही. म्हणजे ३० लोक आजही मतदान करत नाही. ही आकडेवारी निश्चितच विचार करायला लावणारी आहे.

- २) एखादया मतदार संघात नोटा ची टक्केवारी ५० च्या वर गेल्यास सर्व उमेदवारास पुढील दहा व निवडणूक लढविल्यास अपात्र ठरविण्यात यावे.
- ३) निवडणूक लढविण्यासाठी उमेदवारांना शिक्षणाची अट असावी. कारण आज नोकरीत कोणत्याही पदावरती (शिपाई सुध्दा) नियुक्ती करतांना विशि ट शिक्षण त्यास पूर्ण करावे लागते. पण निवडणूक लढविण्यासाठी शिक्षणाची पात्रता विचारली जात नाही. ही विचार करण्यासारखी गो ट आहे.
- ४) उमेदवारास परत बोलविण्याचा अधिकार जनतेस असावा.
- ५) लोकप्रतिनिधी लोकपालाच्या कक्षेत यावेत.
- ६) निवडणूकीचा खर्च सरकारने करावा जेणे करून निवडणूकीतील अवाढव्य खर्चास आव्हा घालता येईल.
- ७) ई-व्होटिंग ची सुविधा सुरू करावी (इंटरनेट व्होटिंग) यासाठी मतदार यादी आधाराशी लिंक करावी हा पर्याय जर मतदारांना उपलब्ध करून दिला तर मतदानाची टक्केवारी मोठ्या प्रमाणात वाढल्या शिवाय राहणार नाही.
- ८) एका उमेदवारास एका वेळी एकाच मतदारसंघातून निवडणूक लढविण्याचा अधिकार द्यावा. यामुळे पोटनिवडणूकीचे प्रमाण कमी होईल.
- ९) अनावश्यक निवडणूका टाळण्यासाठी कठोर कायदे करण्याची गरज आहे. उदा :— काही कारणाने रिक्त / रिकाम्या झालेल्या जागी फेरमतदान न घेता दुसऱ्या कमांकाची मते मिळविलेला उमेदवार राहीलेल्या कालावधीसाठी प्रतिनिधी असेल असा कायदा करावा.
- १०) लोकसभा व विधानसभा निवडणूका एकत्र घेण्यात याव्यात. थोडक्यात जगातील सर्वात मोठ्या लोकशाहीची निवडणूक प्रक्रिया अधिक व्यापक, पारदर्शीय बनवायची असेल तर या शिफारशी अंमलात येणे गरजेचे आहे.
- सारांश :— आज भारतीय निवडणूक व्यवस्था अत्याधुनिक अशा तंत्रामुळे निश्चितच हायटेक झाली आहे. अपेक्षा आहे निवडणूक प्रक्रियेत सुचविलेल्या सुधारणांची.
- संदर्भ :-
- १) डॉ. सुधाकर जोशी, भारतीय गासन आणि राजकारण विद्या बुक्स प्रकाशन औरंगाबाद.
  - २) अ.पा. देशपांडे, विज्ञान तंत्रज्ञानविद्यक प्रगती, के सागर पब्लिकेशन पुणे.
  - ३) दै. दिव्य मराठी १ जानेवारी २०१९.
  - ४) इंटरनेट...

PRINCIPAL
Arts Science & Commerce College
Naldurg, Dist.Osmanabad-413602